

Fördjupningsmaterial

Paddvättens skog

Av Ylva Karlsson & Katarina Strömgård

Ett fördjupningsmaterial i text och bild av Ylva Karlsson och Katarina Strömgård

Allt i den här boken är sant. Jag har skrivit ner det för att det är så konstigt. Och jag kan lika gärna erkänna det. Alltihop hände för att jag åkte för långt med bussen. Och jag åkte för långt med bussen för att jag grät. Men jag tänker inte berätta varför. Det hör inte till historien.

Det är i Mörkmarken som Enel råkar kliva av bussen den där dagen, en skog som nästan ingen varit i för att den är så tät, snårig och sank. Allt där känns helt enkelt lite ... fel. Där finns taggiga buskar som nästan verkar röra sig, skumma fåglar och stirrande blommor. Och så paddvätten – den slemmiga, morrande varelsen som Enel måste rädda.

Paddvättens skog är första delen i en serie om fyra.

Den här lärarhandledningen är skriven av Ylva Karlsson och Katarina Strömgård och vill inspirera till att i skolan arbeta med och utifrån skönlitteratur på olika sätt, särskilt med *Paddvättens skog* förstås. Den innehåller idéer och tankar som är både allmänna och mer specifika.

Om upphovspersonerna.

Ylva Karlsson och Katarina Strömgård har gjort över tio böcker tillsammans. De samarbetar tätt för att berättelsen ska löpa i både text och bild. De är väldigt svaga för fantasy och lek med bokens form.

Ylva Karlsson har skrivit över tjugo böcker för barn och unga. Hon arbetar även med skribarverkstäder i olika former och håller utbildningar för lärare om att arbeta med skönlitterärt skrivande i skolan.

Katarina Strömgård har illustrerat nära hundra böcker för barn och unga. Hon har workshops i bild och illustration för både barn och vuxna och föreläser om högläsning och bildberättande. Båda två är flerfaldigt prisbelönade.

Sammanfattning av *Paddvättens skog*

Paddvättens skog inleds med två brev, ett där elvaåriga Enel berättar att hon har skrivit en bok för att berätta om allt konstigt hon varit med om, och ett där Ylva Karlsson berättar att hon hittat Enels häfte på biblioteket i den lilla orten Anderstorp. I samarbete med illustratören Katarina Strömgård har hon gjort böcker av dem och det är den första av dem läsaren håller i. Berättelsens ram är alltså att allt i boken är sant.

För att förstärka den känslan finns det en karta över platserna som Enel rör sig mellan i berättelsen.

Själva boken består av 19 ganska korta kapitel där Enel berättar om det hon varit med om. Varje kapitel inleds med en ofta lätt ironisk sammanfattning eller kommentar ("Kapitel 7 I vilket jag använder en slemgurka som kurator"). Boken avslutas med uppslag där några av de underliga arter som finns i Mörkmarken presenteras i text och bild. T.ex. paddvätte, skraja och olika arter av älvor. Dessa uppslag finns återgivna i färg längst bak i den här lärarhandledningen, för att de ska vara lätta för er att arbeta vidare utifrån.

Att arbeta med skönlitteratur i skolan

Skönlitterär läsning är magi. Det är magi som utspelar sig inne i våra huvuden.

Några (förhoppningsvis många) barn vet detta redan långt innan de kommer till skolan, ja långt innan de själva börjar forma eller förstå bokstavens inneboende möjligheter. De vet att en bok kan vara en magisk plats till vilken de med hjälp av en läskunnig person kan få tillträde. Och alla lärare vet att de barn som redan i tidiga år fick tillgång till den magin är samma barn som lättast kommer att ta sig igenom skolan.

Om skolan kan bereda plats för det lustfyllda läsandet finns alltså mycket att vinna. Kanske är det viktigare än någonsin nu när så många barn har svårt att finna ro i sin vardag för läsning.

Men risken är att den lustfyllda läsningen hamnar i skymundan om skolan känner sig tvungen att bara prioritera att lära ut läsförståelse och lässtrategier. Förhørsfrågor på innehållet har ju en tendens att störa en viktig del av läsupplevelsen och det är bra om du som lärare funderar över vad ni vinner och vad ni förlorar med just förhørsfrågor, jämfört med de friare samtal som blir till i till exempel bokcirklar.

Att läsa en bok högt tillsammans skapar en oerhörd gemenskap. Friden i en grupp där alla lyssnar till samma uppläsning är en av de finaste saker man som gästande författare i en skola får uppleva. Klassen blir en grupp, mitt i en gemensam intim upplevelse utan krav på prestation. Det skapar trygghet och tillhörighet. Och efteråt finns automatiskt saker att prata om och en gemensam referensram. I en klass som läst många böcker tillsammans finns en sorts sammanhållning runt just detta kollektiva kulturella material.

Högläsande ger också de svagaste eleverna möjlighet till läsupplevelser på en högre nivå, särskilt för dem som fortfarande lägger kraft på själva avkodandet är det väldigt värdefullt. Alla måste inte förstå allt. Ibland är magin viktigare och så värdefull att den kanske inte måste brytas för att kolla om alla förstår varje svårt ord. Alla kommer heller inte att höra samma berättelse. Men det gör faktiskt inget det heller. Det betyder inte att det är dåligt med organiserade samtal utifrån en gemensam läsupplevelse, eller att klasser inte ska arbeta vidare utifrån en läst bok. Absolut inte! Tvärtom! Läsupplevelsen kan ofta bli större med hjälp av efterarbete. Men den goda läsupplevelsen utan krav, själva magin, måste få komma först. Och den har ett egenvärde.

Läraren och författaren Aidan Chambers har skrivit konkret och inspirerande om hur man i skolan kan arbeta med skönlitteratur, och hur man kan samtala kring läsningen. Läs gärna hans inspirerande *Böcker inom och omkring oss* (X-publishing 2014, översättning Katarina Kuick).

Paddvättens skog – diskussionsfrågor och arbetsuppgifter

Här kommer en mängd förslag på olika sätt att arbeta med boken *Paddvättens skog*. Det är både frågor att diskutera tillsammans och arbetsövningar. Se det som en idésamling och anpassa efter vad som passar er. Förhoppningsvis får du som lärare egna idéer utifrån våra.

Innanni läser

Titta på omslaget. Vad får ni för känsla? Vad får ni veta om boken? Vad tror ni den handlar om? Om ni vill kan ni skriva upp och sen gå tillbaka och se vad som stämde.

Om ni vill kan ni läsa inledningen tillsammans (de två breven) och diskutera om ni tror på dem eller inte. Det går förstås fint att prata om det allra sist också. Är boken sann? Vad talar för? Vad talar emot?

Under och efter läsningen

BERÄTTARPERSPEKTIV – VEM BERÄTTAR OCH NÄR?

Paddvättens skog är en jagberättelse. Det är Enel som berättar. Det innebär att hon bara vet saker som hon är med om eller får veta av någon. Saker hon inte vet något om eller inte förstår kan hon inte förklara för läsaren. Försök fundera över vad det innebär. Kanske kan diskussionen behöva sättas igång med hjälp av några exempel, som att Enel inte vet vad varelsen hon hittat är för något och får försöka förstå Morris bäst hon kan ändå (här saknar Enel förförståelse, alltså kunskap i förväg, det hade hon haft om hon t.ex. träffat en hundvalp eller en huggorm). Hon vet heller inte vem det är som hjälper henne och Morris.

- Vad får vi egentligen veta om Enel?
- Vad berättar hon själv och vad kan vi räkna ut?
- Prata om språket i boken. Hur uttrycker sig Enel? Har hon några särskilda uttryck?
- Vad hade hänt om berättaren istället varit allvetande? Alltså berättats av en person som inte fanns med i berättelsen men satt på kunskap om allt.
- Eller om någon annan än Enel berättat? Peter till exempel. Eller kanske själva skogen?

En annan del av perspektivet är tiden.

Enel skriver ner allting hon varit med om i efterhand, men antagligen ganska kort efter att det hänt. Fundera tillsammans över hur berättelsen hade påverkats om:

- Enel berättade allt många år senare när hon var vuxen ("Nu ska jag berätta om något som hände mig när jag var barn ...")
- Om hon berättade i nutiden, precis samtidigt som allt hände. ("Jag sitter på bussen. Utanför mörknar himlen för ett oväder är på gång.")

Fundera på vad det innebär för en berättelse med de olika varianterna. (Till exempel – vi vet att Enel överlevde sina äventyr, annars skulle hon inte ha kunnat skriva ner dem.)

Titta på olika böcker och fundera över vem som berättar och var den personen befinner sig i förhållande till berättelsen. Kanske kommer ni att upptäcka fler varianter än de ovan.

SKRIVÖVNING

Välj ett kapitel ur *Paddvättens skog*.

- Prova att skriva det ur någon annans perspektiv.
- Prova att skriva det i nutid.

Om man väljer kapitlet där Enel kommer till Peter och skriver om det ur Peters perspektiv och i nutid skulle det kunna låta så här: ”Jag sitter och målar när det plötsligt knackar på altandörren.” Man kan också skriva ur Morris perspektiv.

Gör gärna samma sak utifrån andra texter. Folksagor t.ex. är tacksamma. De har ju genomgående allvetande berättare, men vad händer om istället Snövit själv berättar? Eller den elaka styvmodern?

Det finns (minst) en del i *Paddvättens skog* som inte är ur Enels perspektiv och där vi får reda på saker hon inte vet. Diskutera och klura tills ni kommer på var det är. Finns det flera ställen?

Läs sen de uppslagen. Alltså de som är ur Peters skissbok.

Vad får vi reda på där som Enel inte vet?

Hur hade det påverkat läsningen om de uppslagen legat i början istället? Hade ni föredragit det?

SKRIVÖVNING

Titta på förordet. ”Allt i den här boken är sant. Jag har skrivit ner det för att det är så konstigt.” Prova att skriva egna berättelser som inleds så.

Arbeta med text och bild

Berättandet i *Paddvättens skog* sker i både text och bild och den som studerar bilderna får reda på saker som aldrig berättas i text.

Gå tillbaka och titta på bilderna. Vad får vi reda på i bilderna som inte finns i texten?

Studera kapitel 8–13 extra noga ur text/bildsynvinkel.

Prata om odjuret. Vad får vi veta i texten? Vad berättar bilden?

Prata om vilka som hjälper Enel och Morris upp ur gropan. Här behöver ni studera bilderna och se vad de berättar om den/de som hjälper Enel och Morris.

RIT- OCH SKRIVÖVNING

Gör egna berättelser där text och bild samspelar. Enskilt eller i par.

Magiska varelsers ekologi

Böckerna om Mörkmarken kretsar kring varelser och växter i skogen Mörkmarken. Det är fantasiarter, men de fungerar i mångt och mycket som verkliga arter, och vår baktanke har förstås varit att göra läsaren intresserad av naturen och ekologiska system.

Läs och titta på de sista uppslagen (de finns i färg längst bak i detta material). Diskutera om träsk-älvor skulle klara sig bättre eller sämre utan paddvättar. Var noga med att det inte finns ett sant svar.

Läs om verkliga arter som samspelar. Paddvättar liknar exempelvis flodhästar i hur de påverkar omgivningen. Läs om nyckelarter och vad sådana arter betyder för ett landskap. Kanske kan ni se en naturfilm om hur Yellowstones nationalpark påverkades när vargar återintroducerades där på 1990-talet.

RIT- OCH SKRIVÖVNING

Skapa egna varelser, enskilt, i grupp, eller hela klassen tillsammans. Om ni vill kan ni även arbeta med olika miljöer. En grupp kan jobba med arter på en strand, andra med skog, berg, stäpp. Fundera över hur arten och miljön påverkar varandra. Och hur olika arter samspelar. Principerna är de samma för verkliga varelser och påhittade.

Det här kan bli ett ämnesövergripande arbete i biologi, geografi, bild och svenska, hur stort eller litet ni vill. Om någon elev hellre vill rita och skriva om verkliga arter är det naturligtvis också okej.

Innan ni sätter igång kan ni titta på bilder av arter, använd tecknade illustrationer hellre än foton. Gamla klassiska skolplanscher eller Bo Mossbergs illustrationer av svensk och nordisk flora kan fungera bra.

För att komma igång med att hitta på arter kan man dra lappar. På lapparna finns olika djur och växter, dra två eller tre och kombinera. Istället för lappar med ord kan det vara lappar med bilder. Ett alternativ är att en hög med lappar innehåller arter och en hög innehåller egenskaper och så drar man en lapp från varje hög, så att varje elev utgår från t.ex. "elefant" och "skicklig klättrare".

Foto: Sundsvalls Tidning

Ett roligt sätt att inleda arbetet kan vara att titta på en bild av en skvader.

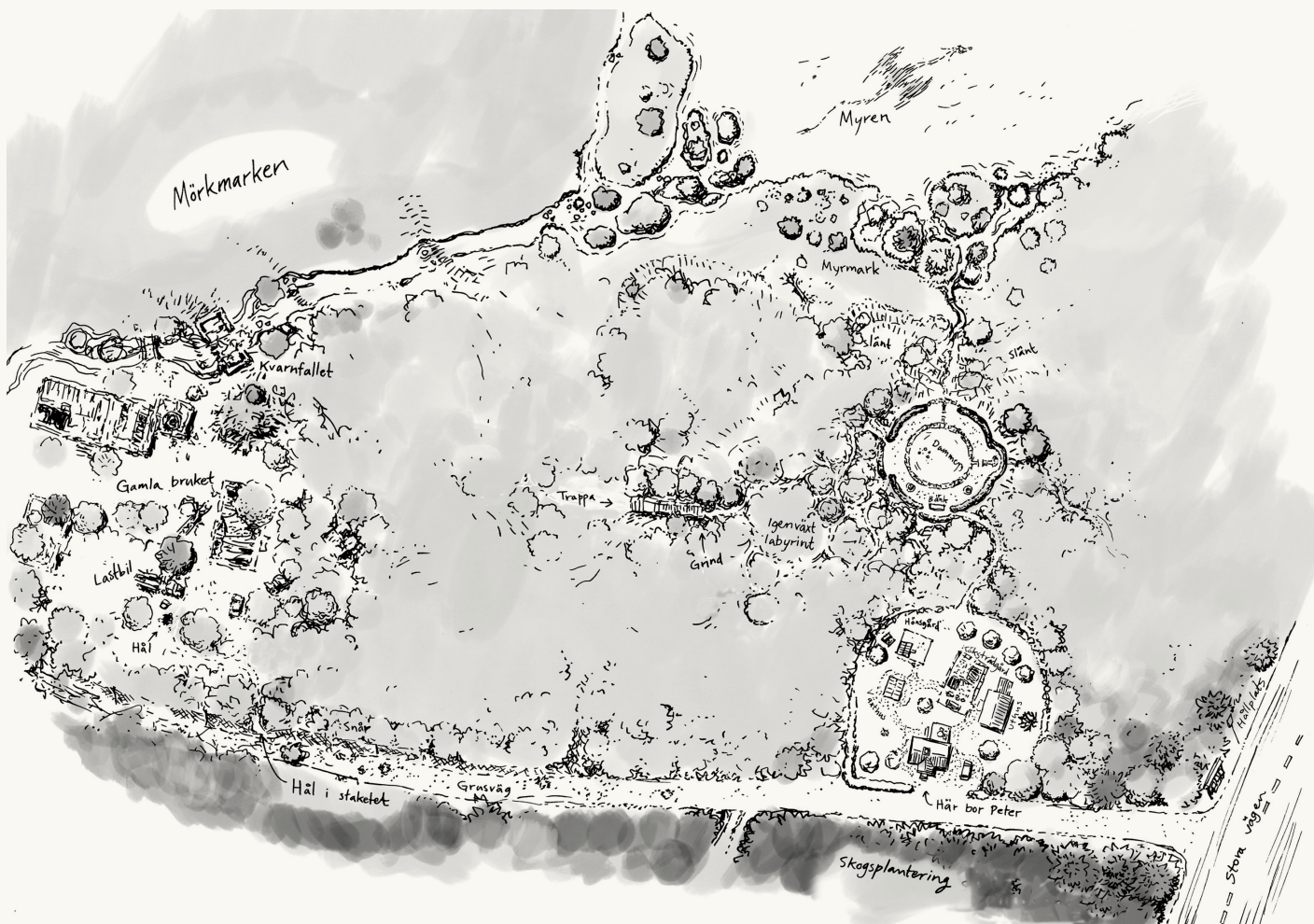
Kartor

Titta på kartan längst fram i boken. Vad får vi veta?

Olika kartor ser helt olika ut beroende på vad de ska användas till. Titta på olika kartor, orienteringskartor, gamla världskartor med sjöodjur, kartor i olika skalor. Diskutera vad olika kartor berättar och vad de har för användningsområden.

RITÖVNING

Rita om kartorna i andra varianter. Rita t.ex. bokens karta som orienteringskarta. Om ni arbetat med arter och att hitta på egna passar det förstås fint att rita kartor över de områden där dessa arter finns. Kanske kan det bli en karta där olika grupperns små ekosystem sätts ihop till ett stort. Arbeta med skalenlighet, höjdkurvor och symboler, allt efter vad som kan passa. Här går det fint att arbeta ämnesöverskridande i bild, geografi och idrott.

Att arbeta för hand

Idag pratar och forskar man mycket kring skillnaden mellan att arbeta för hand och digitalt. Mycket visar på att det finns fördelar med att verkligen sitta med penna i hand. För några år sedan var istället vurmen för det digitala väldigt stor. De barn som börjar mellanstadiet hösten 2025 gick i förskolan i en tid då det stod inskrivet i förskolans läroplan att barnen skulle använda digitala hjälpmedel. Nu hamnar de mitt i en tid då det anses mycket bättre att arbeta för hand och helt andra saker förväntas av dem.

Både Ylva Karlsson och Katarina Strömgård arbetar i första hand för hand. Ylva skriver alltid alla texter (även lärarhandledningar ...) för hand. Hon tänker helt enkelt bättre då, och störs inte lika mycket av sin usla stavning.

Katarina ritar och målar oftast för hand med tusch eller färg och pensel. Samtidigt har naturligtvis datorer och andra digitala arbetsredskap också sin plats i både vårt arbete, och i barnens. För många barn är möjligheten att läsa och skriva på datorer och plattor oerhört värdefullt. Hjälpmedel som Legimus kan innebära skillnaden mellan att vara och inte vara läsare (som förälder till en numera storläsande dyslektiker älskar Ylva Legimus).

RIT- OCH SKRIVÖVNING

Olika arbetsredskap påverkar resultatet.

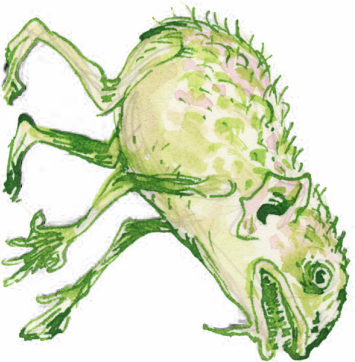
Prova olika och reflektera över hur. Olika personer kommer förstås att upptäcka olika saker.

- Vad händer om du skriver på dator? Platta? Med blyerts? Med bläck? Med pensel och vattenfärg? Med ketchup?
- Skriv med pinnar eller i sand (det sista är ett klassiskt sätt att öva sin skrift i tider när papper varit dyrt och svårt att få tag i).
- Kom på så många sätt ni kan tillsammans. Prova så många ni orkar.

Diskutera hur texten påverkas när det till exempel är väldigt arbetsamt att framställa bokstäverna respektive om man dikterar. Prata om tider och platser där man använt andra sätt att framställa text och hur det påverkat vad som skrivs ner. Kanske kan ni prata om hur olika skrift påverkats av skrivdonen (runor funkar bra att hugga eller karva ut i sten och trä, kinesiska tecken kräver pensel osv).

Gör samma sak men med bild.

- Prova olika papper.
- Rita och måla med blyerts, bläck, halvtorkad tuschpenna, kol, akryl, blomblad, mat.
- Avbilda samma sak på olika sätt.
- Diskutera resultat.

Paddvätte

Paddvätten är ett halvstort däggdjur (upp till 70 centimeter). Huvudet går i ett med kroppen, så att paddvätten påminner om en jättelek potatis.

Armar och ben är smala, men starka. Mellan fingrar och tår har paddvätten simhud.

Munnen är bred och helt fylld av många hundra sylvassa tänder.

Paddvättens hud är slemmig, vilket skyddar mot älvbett. Om en paddvätte blir skrämmd utsöndrar den stora mängder illaluktande slem som skydd.

Visserligen är paddvättens utseende synnerligen avskräckande, men en varning är ändå på sin plats - paddvättar kan bli aggressiva och deras bett är oerhört giftigt för människor.

De anfaller dock sällan om de inte känner sig hotade.

Paddvättar lever i grupper intill
och i stilla och grunda skogssjöar.

Där paddlar de runt i jakt på föda och
hindrar därmed vattenytan från att växa
igen av näckrosor och nate.

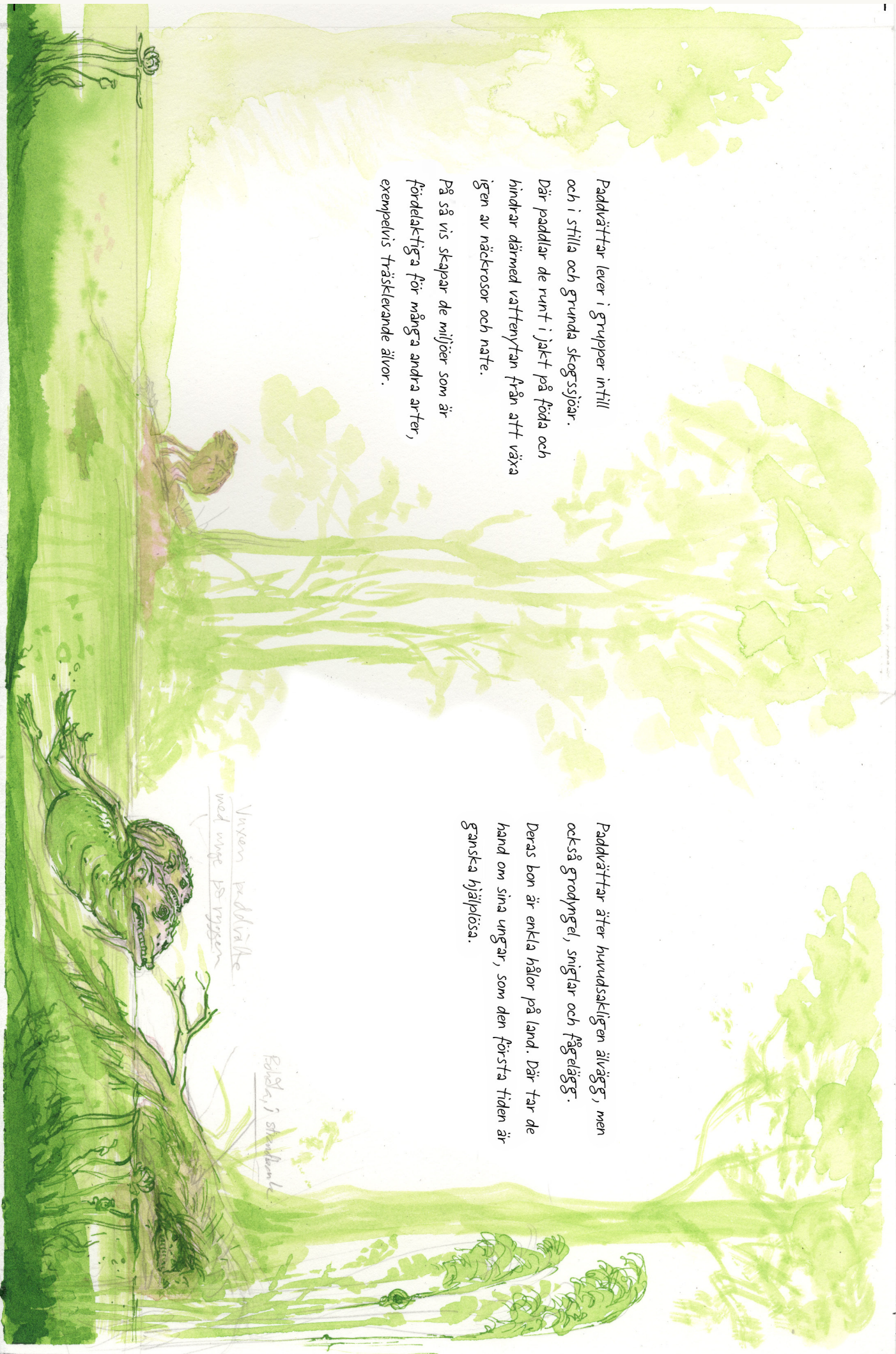
På så vis skapar de miljöer som är
fordelaktiga för många andra arter,
exempelvis träsklevande älvar.

Paddvättar äter huvudsakligen älvägg, men
också grodmygel, sniglar och fågelägg.

Deras bön är enkla hål på land. Där tar de
hand om sina ungar, som den första tiden är
ganska hjälplösa.

Ungar paddvätte
med vinge på ryggen

Redan i skrudbänk

Älvor

Älvor är en sorts insekter och det finns en mängd olika arter. De är olika stora, har olika egenskaper och lever i olika miljöer. Gemensamt för alla är att de lägger sina pärl-liknande ägg i vatten. Några arter vaktar sen sina ägg, andra inte.

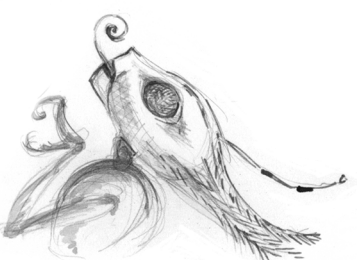
Vissa arter är mycket aggressiva och har gradad med gift. Ett stick är sällan farligt för en människa, men får man flera kan de orsaka feber och besvärliga blåsor.

Precis som myror och bin lever älvor i samhällen med en drottning. Hanar lever bara under svärmningstiden som infaller vid olika tidpunkter för olika arter.

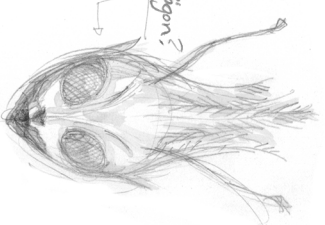
Träskällvsbon i vassen.

Träskällvorna bygger bon genom att sammanfoga material med ett klubbigt sekret.

Fasettögon?

Pappa av träskällva

Vissa arter av älvor dekorerar sig själva, andra sin boplat. Det kan göras med exempelvis blomblad, skräp, barkbitar och skalbaggs skal.

Likt trollsländor lever älvor en tid som nymfer, det vill säga som en sorts larver på botten av sjöar. Detta stadium kan vara i allt från ett par veckor till hundratals år. Därefter förpuppas älnymfarna, på samma sätt som fjärilsarver (så kallad metamorfos). När de kommer ut ur puppan är de färdiga älvor.

Vissa arter äter inget alls som fullvuxna (imago), utan ägnar all sin tid åt dans, dekoration och parningsslek. Hos några arter äter honorna insekter. Men det vanligaste är att älvor lever av nektar och rövad honung.

Alla älvor går i ide på vintern.

Träskällva i nymfstadiet

"Charles skraja"
med lakritsskalle.

Skraja

Skrajan är en liten ensamlevande kråkfågel, med långa ben och färgglad näbb. Den är både skygg och nyfiken, och sannolikt mycket intelligent.

Skrajan är i grunden allätare, men fåglarna har ofta högst personlig smak.

De flesta skrajor är oerhört inthreserade, nästan besatta, av något. Det är ingen slump att skrajan också kallas "nördfågeln".

Del av skrajans samling av små gnagare, troligen molurer?*

Exempel på samlingar

lägger 1-3 runda ägg
i triangelformat bo

Min far, Charlie, hade under en tid en skraja i trädgården som samlade på kranier från små döda djur. Dessa sorterade hon prydligt och kunnigt som i ett museum. När Charlie ställde ut en bokhylla åt henne flyttade hon omedelbart in sina finaste kranier i den.

Det godaste hon visste var lakritsödssockallar.

* Skiss av molur.

Fnulbagge

Fnulbaggen är, namnet till trots, inte en skalbagge utan en sorts reptil. Möjligen släkt med drakar. Den är mycket stor, och gamla exemplar kan troligen bli upp till tre meter långa.

Till skillnad från andra reptiler och drakar saknar den svans och har tre par ben. Dess kroppsbyggnad är underlig, den ser ut att vara byggd av grenar och pinnar.

Fnulbaggen är i huvudsak asätare. Med sina skarpa käkar tar den sig lätt igenom även lårbenet från en död älg och kan på så vis komma åt den näringsrika märgen. Troligen äter den även vissa växter.

Den är nyfiken och helt ofarlig.

Om baggens livscykel och sociala liv är inget känt, men troligtvis lägger den ägg. Det är också sannolikt att den kan bli mycket gammal.

Grenformade horn

Betar?

Möjligt att detta är ett ägg?
Kottliknande föremål.

Möt upphovpersonerna bakom Mörkmarken!

När man arbetar med en bok i skolan är det kul och värdefullt att inleda eller avsluta med att träffa upphovspersonerna bakom boken. Det är väldigt kul för oss upphovspersoner också! Vi kommer därför gärna ut tillsammans eller enskilt och pratar, ritar eller håller workshop utifrån böckerna om Mörkmarken.

Skapa en egen varelse!

Med inspiration i de underliga varelserna i Mörkmarken skapar varje elev en egen varelse i text och bild. Katarina och Ylva pratar om hur de arbetar när de hittar på nya arter och hjälper alla att komma igång.

Berätta i text och bild

Vi skapar berättelser i text och bild tillsammans. Ylva håller i skrivövningar och Katarina leder bildarbetet. En mycket konkret workshop där Katarina exempelvis lär ut hur man kan tänka för att särskilja karaktärer, göra dem lätta att rita o.s.v. Ylva ser till att alla kommer igång med att skriva berättelser.

Att arbeta för hand

Vi pratar om att vi främst och helst arbetar för hand och hur det arbetet går till. Sen provar vi hur olika arbetsmetoder påverkar resultatet. Kan man skriva dikter med ketchup och rita porträtt med garn?

Bokprat

Ylva och Katarina berättar om hur de arbetar tillsammans. Ylva håller låda och Katarina livetecknar.

Alla dessa saker kan anpassas och göras på en lektion eller flera. En fin variant är en halvdag där flera grupper parallellt träffar Ylva och Katarina. En sådan dag inleds med en storsamling där Ylva och Katarina tillsammans pratar om boken. Sen träffar grupperna upphovspersonerna enskilt och arbetar med text och bild.

Hör av er så hittar vi på en variant som passar hos just er!

ylva@ylvakarlsson.se

kattis@stromgard.com

Vi följer författarcentrums arvodeslista.

